

УДК 330.101.541

Жаворонок А.В.,
к.е.н., асистент кафедри публічних,
корпоративних фінансів та фінансового посередництва
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ЦИКЛІЧНІСТЬ ЯК ФОРМА ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ

Жаворонок А.В. Циклічність як форма економічного розвитку економіки. У статті здійснено дослідження теоретичних положень щодо пояснення і розгляду циклічності економіки, її природи. Визначено, що циклічність є формою розвитку національної економіки і світового господарства як єдиного цілого, це рух від однієї макроекономічної рівноваги в масштабі економіки в цілому до іншого. Доведено основні характеристики економічних циклів, притаманних для всіх країн з ринковою економікою. Визначено, що економічні цикли є важливою складовою економічного розвитку. Вони існують у взаємозв'язку з об'єктивними умовами. В зв'язку з цим кожен цикл відтворює ті економічні умови, в яких він розвивається.

Ключові слова: циклічність, цикли, теорії циклів, економічний розвиток, національна економіка, економічна система.

Жаворонок А.В. Цикличность как форма экономического развития экономики. В статье проведено исследование теоретических положений по объяснению и рассмотрению цикличности экономики, ее природы. Определено, что цикличность является формой развития национальной экономики и мирового хозяйства как единого целого, это движение от одного макроекономического равновесия в масштабе экономики в целом к другому. Определено, что экономические циклы являются важной составляющей экономического развития. Они существуют во взаимосвязи с объективными условиями. В связи с этим каждый цикл воспроизводит те экономические условия, в которых он развивается.

Ключевые слова: цикличность, циклы, теории циклов, экономическое развитие, национальная экономика, экономическая система.

Zhavoronok A.V. Cyclicity as a form of economic development of economy. The article examines the theoretical provisions for explaining and considering the cyclical nature of the economy, its nature. It is determined that cyclicity is a form of development of the national economy and the world economy as a whole, it is a movement from one macroeconomic equilibrium in the economy as a whole to another. It is determined that economic cycles are an important component of economic development. They exist in conjunction with objective conditions. In this regard, each cycle reproduces the economic conditions in which it develops.

Key words: cyclicity, cycles, cycle theories, economic development, national economy, economic system.

Постановка проблеми. Сучасне суспільство постійно прагне до підвищення рівня і умов свого існування, які здатні забезпечити економічний зріст. Економічне зростання непостійне, воно змінюється під впливом економічних криз. Спостерігаючи за певним етапом з історії, можна виявити певну закономірність, яка полягає в тому, що після розвитку і процвітання економіки завжди був економічний спад, криза.

Економічна система будь-якого рівня є нестатичною, характеризується нелінійною траєкторією розвитку, і циклічність є однією з форм динаміки її розвитку: багатofакторної, мультикаузальною та іманентною економічною системою, незважаючи на вплив екзогенних факторів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато економістів досліджували причини циклічності і намагалися пояснити, чому це явище відбувається в економіці. Однак єдиної теорії про причини циклічності не склалося, але в роботах таких науковців, як: Гонта О. [25], Галяутдинова Р. [2], Джугляр Ц. [6], Дубина М. [23], Зарновіц В. [26], Кейнс Дж. [7], Кітчін Дж. [8], Кондратьєв Н. [10; 11], Кузнець Ц. [9], Крим В. [12], Мітчелл У. [13], Островська Н. [14], Сацик В. [15], Туган-Барановський М. [16; 17], Холявко Н. [22], Шапошников К. [21], Шкарлет С. [24], можна знайти безліч трактувань, що пояснюють фази економічного циклу, пояснення і прогнози. Тому проблема циклічних коливань залишається актуальною вже довгий час.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Циклічний розвиток економіки має досить суперечливий характер, що стало підґрунтям для появи великої кількості точок зору на дану проблему серед вчених-економістів. Але до сих пір відсутня єдина концепція циклічності, що говорить про важливість даного явища для економіки. Вчені-економісти уважно вивчають прояв кожної фази економічного циклу для того, щоб жодна фаза не змогла завдати істотної шкоди економіці.

Мета статті. Метою цього дослідження стало поглиблення теоретичних положень щодо пояснення і розгляду циклічності економіки та її природи.

Виклад основного матеріалу. В економічному житті суспільства існують періоди розквіту та спаду економічного розвитку. Дані явища цікавили багатьох економістів. Головна особливість ринкової економіки, яка проявляється в схильності до повторення економічних явищ, була визначеною ще в першій половині ХІХ ст. Вивчаючи причини надвиробництва і криз, економісти звернули пильну увагу на циклічні коливання в динаміці економічного життя.

Циклічність є формою розвитку національної економіки і світового господарства як єдиного цілого, це рух від однієї макроекономічної рівноваги в масштабі економіки в цілому до іншого. Циклічність характеризується періодичними злетами і падіннями економічної кон'юнктури. У періоди підвищення економічної активності відбувається розвиток економіки переважно екстенсивним шляхом, а в періоди зниження економічної активності – початком переважно інтенсивного розвитку.

Економічний цикл являє собою підйоми і спади рівнів економічної активності протягом декількох років. Це проміжок часу між двома однаковими станами економічної кон'юнктури. Графічно економічний цикл представлений на рис. 1.

Варто зазначити основні характеристики економічних циклів, притаманних для всіх країн з ринковою економікою. По-перше, в будь-якому економічному циклі можна виділити основні чотири фази: економічний підйом (пік), економічний спад, депресія і спад. По-друге, незважаючи на всі негативні ефекти криз, вони необхідні в економіці, так як стимулюють її розвиток, змушуючи виходити на високі щаблі розвитку. По-третє, в сучасному світі, в період глобалізації, криза в одній країні обов'язково відіб'ється на економіці інших країн.

Таким чином, економічний цикл обумовлює економічний розвиток.

Під економічним розвитком розуміють вдосконалення виробництва, інвестиції в яке ведуть до підвищення якісних соціально-економічних показників. Економічні цикли характеризуються амплітудою коливань і їх тривалістю. Амплітуда коливань – максимальна різниця між найбільшим і найменшим значенням показника протягом циклу. Тривалість циклу – період часу, протягом якого здійснюється одне повне коливання ділової активності.

Умовами стійкості і стабільності розвитку економіки є рівновагу і збалансованість між суспільним виробництвом і споживанням. Однак у ринковій економіці даний стан періодично порушується і з огляду на це спостерігається певна циклічність.

Циклічні коливання дуже важливо відрізнити від нециклічних. Циклічні коливання впливають на зміну ряду показників і охоплюють всі галузі економіки. Нециклічні коливання проявляються в зміні ділової активності тільки в деяких галузях, що мають сезонний характер робіт, деяких макроекономічних показників, наприклад, зростання обсягу роздрібних продажів

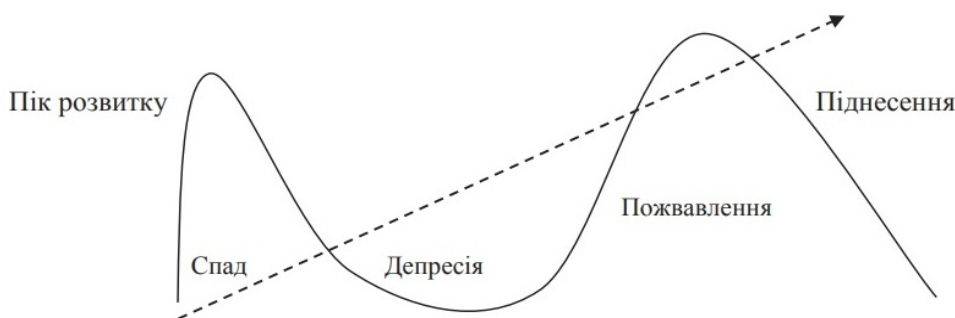

Рис. 1. Графічна інтерпретація економічного циклу

Джерело: згруповано автором на основі [3]

перед святами. економічні цикли відрізняються один від одного за інтенсивністю та тривалістю, проте всі цикли проходять одні й ті ж фази: підйом, пік, спад, депресія.

Фаза підйому характеризується: поступовим зростанням виробництва, відбувається зростання доходів населення і збільшення прибутку підприємців, також скорочується безробіття, збільшується попит, активізується інвестиційна діяльність підприємств. Зазвичай дана фаза триває недовго і переходить в наступну фазу.

Фаза піку характеризується швидким економічним зростанням, майже повною зайнятістю активного населення, постійним розширенням виробництва всіх товарів і послуг, зростанням доходів населення, розширенням сукупного попиту. У даній фазі виробництво виходить на більш високий рівень, внаслідок використання більш вдосконаленої техніки, яка служить матеріальною основою оновлення виробництва.

Фаза економічного спаду або по-іншому рецесія характеризується скороченням виробництва, споживання, рівня доходів населення і інвестицій. Також для цієї фази характерно падіння рівня ВВП. Рецесія являє собою стан економіки, при якому валовий національний продукт стає меншим за умови неухильного зниження, що або свідчить про спад виробництва, або про уповільнення темпів його розвитку.

Фаза депресії є головною в економічному циклі, так як саме криза надає економіці ринкового типу циклічний характер. Криза характеризується різким спадом виробництва благ, необхідних для задоволення потреб суспільства, скороченням ділової активності і порушенням балансу між пропозицією і попитом на певний товар. Особливою ознакою кризи від інших економічних явищ є те, що вона виникає у вигляді загального надвиробництва, яке супроводжується банкрутством банків, стрімким і різким падінням цін, зростанням позичкового відсотка і безробіття. Криза може тривати як кілька місяців, так і кілька років. Прикладом може з'явитися Великий криза 1929 – 1933 років.

У сучасній економіці існують фактори, які мають значний вплив на зміну якісних характеристик економічного циклу. На сьогоднішній день можна виділити наступні фактори: монополістична структура ринків, державне регулювання економіки, глобалізація науково-технічного прогресу, процес глобалізації виробництва.

Щоб зрозуміти, що відбувається з економікою на кожній фазі економічного циклу, необхідно підкреслити наявність таких змінних як: проциклічні, контрциклічні і ациклічні. Тут йде мова про показники економічної кон'юнктури, які по-різному поведуться в різних фазах циклу.

Проциклічні змінні збільшуються в фазі підйому і зменшуються в фазі спаду. До них можна віднести: ВВП, рівень зайнятості, прибуток бізнесу, рівень цін, обсяг виробництва в різних секторах економіки, обсяг грошової маси, короткострокові ставки відсотка, швидкість обігу грошей.

Контрциклічні змінні відрізняються зростанням у фазі спаду і зменшенням при підйомі. До таких змінних відносять: рівень банкрутств, рівень безробіття, товарно матеріальні запаси вже готової продукції і запаси факторів виробництва.

Ациклічні змінні, які можна назвати «байдужими» до фазам циклу. До ациклічним змінним відносять:

державні витрати на підтримку національної оборони і фундаментальних досліджень, експорт або імпорт в деяких країнах.

Необхідно зауважити, що багато вчених, які вивчають явище економічного циклу в економіці, поділяють думку про те, що фактори, зумовлюють вид конкретного циклу економіки, не впливають на формування тренду. Тренд є результат дій факторів, що визначають довгостроковий зростання в економіці.

Розвиток економічних процесів має циклічний характер: спад виробництва обов'язково тягне за собою його відновлення і нове зростання.

Сучасна економічна наука налічує більше 1400 видів економічних циклів. Однак в економічній літературі виділяють декілька основних:

1) короткострокові цикли Кітчина (тривалість становить 2-4 роки) [20]. Джозеф Кітчін пояснював існування таких циклів тим, що відбувається поступова зміна світових запасів золота. Сучасна причина існування короткострокових циклів полягає в затримках в отриманні фірмами комерційної інформації, яка є необхідною для прийняття рішень;

2) середньострокові цикли Жугляра (тривалість від 7 до 12 років) [19]. Тут йдеться про коливання обсягів інвестицій в основний капітал, додаються затримки між створенням виробничих потужностей і прийняттям рішень в сфері інвестицій.

3) цикли Кузнеця (тривалість 15-25 років) [9]. Саймон Кузнець пояснював дані цикли в більшій мірі демографічними процесами, а також змінами у вторинному секторі економіки, тобто промисловості. На сьогоднішній день цикли Кузнеця пояснюються передачею технології і її оголошення;

4) довгі цикли Кондратьєва (тривалість від 40 до 60 років) [11, с. 321]. Пояснення економічних коливань зводиться до технічного прогресу і залученню до процесу виробництва нових ресурсів, а також освоєння нових територій. Причиною довгих циклів Кондратьєва є зміна (перебудова) інфраструктури і структурні зміни в економіці.

5) цикли Форрестера (тривалість близько 200 років) [4]. Пояснити дані цикли можна тим, що відбувається зміна використовуваних матеріалів і джерел енергії в процесі виробництва благ;

6) цикли Тоффлера (тривалість тривають від 1000 до 2000 років) [1]. Вони обумовлені розвитком цивілізацій.

Незважаючи на те, що багато економістів вивчали природу циклів, їх прояв в економіці, єдиної теорії про причини існування даного явища в економіці досі немає. Більш того, представники неокласичної та монетарної шкіл говорять зовсім про відсутність циклічності як економічного явища. Однак будь-який процес і його виникнення безпосередньо пов'язані з певними причинами.

Причинами прояви і існування циклічності є суб'єктивні та об'єктивні фактори. Суб'єктивність і об'єктивність чинників пов'язана, перш за все, з тим, що об'єктивні фактори описують реальну ситуацію на ринку, а суб'єктивні чинники дають характеристику очікуванням учасників господарської діяльності. Наприклад, в фазі економічного зростання попит значно перевищує пропозицію, але варто відзначити, що ставлення підприємців до оцінки ринкової ситуації і перспектив на ринку призведе до уповільнення зростання.

Матеріальною основою періодичності циклів є оновлення основного капіталу. Дане відкриття зробив Карл Маркс, який написав про це у своїй роботі «Капітал». Відповідно до Маркса, оновлення активної частини основного капіталу, в якості якої виступає обладнання, має величезне значення в зв'язку з тим, що від цього залежать коливання об'єму продукції і коливання суспільного попиту. Саме з цієї причини основою економічного циклу є оновлення основного капіталу, а тривалість циклу в даному випадку становила 8-10 років.

Економічні теорії циклів виникли в результаті нестійкої положення капіталістичної економіки. Перші теорії циклів пояснювали циклічні коливання впливом зовнішніх факторів на них.

Теорія зовнішніх факторів. Вільям Девонс, який є представником даної теорії, пов'язував економічні цикли з інтенсивністю сонячних плям. Відповідно до цієї концепції, цикл сонячної активності викликає коливання врожайності та саме вони породжують цикли.

Психологічна теорія. Дана теорія полягає в факторах песимізму і оптимізму, а також в схильності до заощадження або до споживання.

Теорія перенагромадження капіталу. Основи теорії закладені економістами М.І. Туган-Барановським і Г. Касселем. Вони вважали, що виникнення циклів в економіці пов'язано безпосередньо з особливостями нагромадження основного капіталу. Також вони вивели специфічну особливість, яка полягала в тому, що галузі, які створюють товари виробничого призначення, розвиваються під впливом економічного циклу більш високими темпами, ніж галузі, які виробляють товари для споживання. Дану специфіку ґрунтовно досліджував А. Афталъон, який встановив, що несуттєві зміни споживчого попиту можуть викликати значні коливання чистих інвестицій. Кризові явища виникають в наслідок освіти диспропорцій в структурі виробництва [5, с. 210].

Теорія промислових циклів, запропонована К. Марксом ґрунтується головним чином на те, що економічні кризи виступають у вигляді періодично повторюваного перевиробництва товарів, що приводить до порушення процесу відтворення, зростання безробіття, зниження обсягів виробництва і масових банкрутств. В якості причини циклічного характеру виробництва виступає протиріччя між суспільним характером виробництва і приватною формою присвоєння.

Кредитно-грошова теорія. Англійський економіст Р. Хоутри і американський економіст І. Фішер запропонували кредитно-грошову концепцію циклу, відпо-

відно до якої кризи в економіці виникають в наслідок порушень в області грошового попиту і пропозиції.

Кейнсіанська теорія циклу. Дж. Кейнс розглядав цикли як результат взаємодії між споживанням, накопиченням капіталу і рухом національного доходу. Цикл формується в період наростання попиту, який визначається капіталовкладеннями і споживанням.

Теорія нововведень. Циклічний характер обґрунтовується використанням у виробництві нововведень. Й. Шумпетер вважав, що циклічний процес обумовлений стрибкоподібним характером здійснення технічних винаходів і нововведень.

Теорія недоспоживання. Основоположником цієї теорії є швейцарський економіст Ж. Сімонді. Він розглядав кризи як загальне перевиробництво, але в той же час обґрунтовував причини виникнення криз недостатнім споживанням трудящих.

Монетарна теорія циклу. Економіст М. Фрідмен припускав, що головну роль грає нестабільність грошового обігу. На думку М. Фрідмена, цикл в економіці є результатом зміни грошового потоку. Якщо попит на товари збільшується, то відбувається похвалення торгівлі. Якщо попит зменшується, то виробництво скорочується, торгівля слабшає і економічна активність падає.

Незважаючи на те, що існують різні теорії, що пояснюють причини і природу економічної циклічності, в даний час не існує єдиної теорії циклу. Економісти концентрують свою увагу на різних причинах економічних циклів.

Висновки і пропозиції. Економічні цикли є важливою складовою економічного розвитку. Вони існують у взаємозв'язку з об'єктивними умовами. В зв'язку з цим кожен цикл відтворює ті економічні умови, в яких він розвивається.

У сучасних умовах змінюються також форми прояву циклів і криз. Це виражається, перш за все, в синхронізації циклічного руху в різних країнах, в збільшенні циклічних криз і скороченні тривалості циклу, в зменшенні глибини криз, а також в нестійкості фаз похвалення і підйому.

Незважаючи на різноманітність теорій про природу циклічності, на даний момент не виділені єдині причини циклічного розвитку економіки в різних країнах. Необхідно вивчати причини циклічності і її прояви в конкретній країні для того, щоб зуміти прогнозувати можливі економічні явища і вчасно запобігти несприятливим наслідкам для подальшого розвитку економіки. Таким чином, можна зробити висновок про те, що циклічність вимагає негайного контролю і проведення антициклічної політики з боку держави.

Список використаних джерел:

1. Антициклічне регулювання ринкової економіки: глобалізаційна перспектива: монографія / Д. Г. Лук'яненко, А. М. Поручник, Я. М. Столярчук [та ін.]. Київ: КНЕУ, 2010. 334 с.
2. Галяутдинов Р. Р. Экономический цикл: причины, фазы и виды. URL: <http://galyautdinov.ru/post/ekonomicheskij-cikl-fazy-i-vidy>
3. EcoLib. URL: <http://ecolib.com.ua>
4. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 3 / Редкол.: ... С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. Київ: Видавничий центр «Академія», 2002. 952 с.
5. Жаворонок А.В. Теоретичні засади економічних хвиль та циклів розвитку економіки. Причорноморські економічні студії. 2018. № 32. С. 207–213. URL: http://www.bses.in.ua/journals/2018/32_2018/41.pdf
6. Juglar C. Des crises commerciales et de leur retour periodique en France < en Angleterre et aux Etats-Unis. Paris, 1862.
7. Kejns Dzh. M. *General theory of employment, percent and money*. 1978. Moscow: Progress.
8. Kitchin J. Cycles and Trends in Economic Factors. Review of Economic Statistics. 1923. Preliminary. Vol. V. January. P. 10–16.

9. Kuznets S. S. Cyclical Fluctuations: Retail and Wholesale Trade, United States, 1919–1925. New York, 1926.
10. Кондратьев Н. Д. Избранные сочинения. Москва: Экономика, 1993. С. 24–83.
11. Кондратьев Н. Д. Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения. Москва: Экономика, 2002. С. 320–321.
12. Cram W. Cycles of rate on Commercial Paper. Review of Economic Statistics. 1923. Vol. V. January.
13. Митчелл У. К. Экономические циклы. Проблема и ее постановка. Москва; Ленинград: Госиздат, 1930. 503 с.
14. Островська Н., Пітик О., Жаворонок А. Фінансово-економічна стійкість держави: стратегія та напрями досягнення. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2016. 1(5). С. 224–229.
15. Сацик В. І. Антициклічне регулювання за умов глобалізації: дис. ... канд. ек. наук: 08.01.01. Київ, 2006. 215 с.
16. Туган-Барановский М. И. Избранное. Периодические промышленные кризисы. История английских кризисов. Общая теория кризисов. 3-е совершенно переработанное издание. Санкт-Петербург, 1914.
17. Туган-Барановский М. И. Промышленные кризисы в современной Англии, их причины и ближайшие влияния на народную жизнь. Санкт-Петербург, 1894.
18. Цикл. Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A6%D0%B8%D0%BA%D0%BB>
19. Цикли Жюгляра. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A6%D0%B8%D0%BA%D0%BB%D0%B8_%D0%96%D1%8E%D0%B3%D0%BB%D1%8F%D1%80%D0%B0
20. Цикли Кітчина. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A6%D0%B8%D0%BA%D0%BB%D0%B8_%D0%9A%D1%96%D1%82%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%B0
21. Шапошников К. С. Вплив інституційного середовища на інноваційний розвиток економіки регіону. Причорноморські економічні студії. 2018. 29. С. 34–36.
22. Shkarlet S., Kholiavko N. & Dubyna M. Territorial reform in the system of strategic management of energy-economic and information spheres of the state. Economic Annals-XXI. 2015. 5-6. P. 103–107.
23. Shkarlet S. & Dubyna M. Application of turbulent approach to the knowledge of the economic systems. Scientific Bulletin of Polissia. 2017. № 1(9). P. 1. С. 8–15.
24. Shkarlet S. M. & Dubyna M. V. Methodological aspects of the using turbulent approach in economic research. Problems and prospects of economics and management. 2016. № 4(8). P. 44–50.
25. Shkarlet S., Gonta O. & Dubyna M. Peculiarities of system approach use to cognition of economic phenomena. Scientific Bulletin of Polissia. 2016. 4(8), 1, 9–17.
26. Zarnowitz V. What is a Business Cycle? National Bureau of Economic Research (Cambridge, MA), Working paper No. 3863. 1991. October. 86 p.